

СИСТЕМА CUSTODY RECORDS ЯК ДІЄВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІЗОЛЯТОРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ

CUSTODY RECORDS SYSTEM AS AN EFFECTIVE MECHANISM FOR ENSURING HUMAN RIGHTS IN TEMPORARY DETENTION FACILITIES

Мукоїда Р.В., к.ю.н., доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції
Одеський державний університет внутрішніх справ

Аносенков А.А., к.ю.н., доцент

У науковій статті на основі аналізу чинного законодавства України та поглядів науковців визначено й охарактеризовано призначення й основні завдання системи "Custody Records". Установлено, що система "Custody Records" на рівні ізоляторів тимчасового тримання включає такі основні елементи, як: робота інспекторів із прав людини, електронна база, належні умови тримання, нормативно врегульовані процедури, ефективний зовнішній контроль.

Акцентовано увагу на тому, що ця система впроваджується Національною поліцією України для того, щоби дотримуватися міжнародно-правових стандартів поведінки із затриманим. Проаналізована джерельна база таких міжнародно-правових стандартів.

Охарактеризовані основні обов'язки інспекторів із дотримання прав людини. Наголошено, що персонал ізоляторів тимчасового тримання виконує визначені законодавством обов'язки, зокрема: гарантує безпечне перебування, належні умови тримання, харчування з дотриманням основоположних прав людини та процесуальних гарантій, передбачених як законодавством України, так і міжнародними стандартами.

Проаналізовані переваги системи порівняно із традиційною системою організації внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання.

Зроблено висновок, що впровадження цієї системи в усіх місцях несвободи України надасть можливість нашій державі водночас забезпечити дотримання прав затриманих осіб та захистити працівників правоохоронних органів від необґрунтованих звинувачень щодо неналежного поводження із затриманими. Упровадження системи "Custody Records" потенційно може оптимізувати роботу правоохоронних органів та дає змогу збирати чіткі докази, які доводять або спростовують тиск на затриману особу, заощаджують час суддям різних інстанцій та зменшують кількість скарг до Європейського суду з прав людини, що в подальшому позитивно відобразиться і на фінансових витратах, які несе Україна.

Ключові слова: Custody Records, ізолятор тимчасового тримання, дотримання прав людини, поліція, місця несвободи.

In the scientific article, on the basis of the current legislation of Ukraine and views of scientists are defined and described the purpose and main objectives of the "Custody Records" system. It is established that at the level of temporary detention facilities the "Custody Records" system includes core elements such as the work of human rights inspectors, the electronic database, proper detention conditions, Regulated procedures, and effective external control.

It is emphasized that this system is being implemented by the National Police of Ukraine, in order to meet international legal standards of conduct with detainees. The source base of international legal standards is analyzed.

The main responsibilities of human rights inspectors are described. It is accentuated that personnel of temporary detention facilities perform the duties specified by law, in particular, it provides a safe stay, proper conditions of detention, nutrition with respect for fundamental human rights, the procedural guarantees provided by the legislation of Ukraine and international standards.

The advantages of the "Custody Records" system in comparison with the traditional system of organization of internal order in temporary detention facilities are analyzed.

It is concluded that the implementation of this system in all places of detention in Ukraine will provide an opportunity for our state to protect rights of detainees and at the same time to protect law enforcement officials from baseless allegations of ill-treatment of detainees. The implementation of Custody Records can potentially optimize the work of law enforcement agencies and it allows you to collect clear evidence that proves or disproves the pressure on the detainee, saving time for judges and reducing the number of complaints to the European Court of Human Rights, which will further positively affect the financial expenses of Ukraine.

Key words: Custody Records, temporary detention facility, human rights, police, places of detention.

Постановка проблеми та її актуальність. Забезпечення прав і свобод людини та громадянина, практична їх реалізація свідчать про рівень демократичного розвитку держави та суспільства. Питання дотримання прав людини в роботі поліцейських завжди було чи не найбільш проблемним. Серед основних причин – відсутність ефективного механізму контролю за перебуванням осіб у приміщеннях поліції та належної фіксації дій як затриманих, так і працівників поліції. У 80-х рр. минулого століття жителі Сполученого Королівства зіткнулися із ситуацією поліцейського свавілля. Поліцейські чинили тиск на підозрюваних, було багато повідомлень про корупцію, порушення прав затриманих осіб, зґвалтування, побиття тощо. Тоді у Британії разом із законодавчим регулюванням було запроваджено систему "Custody Records", націлену на мінімізацію порушень прав людини в діяльності поліції.

В Україні аналогічна система почала впроваджуватись із 2017 р. Система "Custody Records" уже ефективно впроваджена в чотирьох ізоляторах тимчасового три-

мання: у Сарнах, Кропивницькому, Херсоні та Дніпрі. Незважаючи на те, що цілком "Custody Records" запущена в чотирьох містах, електронна база, яка є основою системи, використовується в кожному ізоляторі тимчасового тримання у країні. Найближчим часом Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС) планує розширити функціонування системи не тільки на ІТТ, а на всі підрозділи поліції. У зв'язку із цим виникає нагальна потреба в з'ясуванні можливостей цієї системи, напрямів можливого застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплекс теоретичних і практичних проблем діяльності різного роду спеціальних установ був предметом дослідження низки авторів, серед яких А.Ю. Чуйков, Д.С. Лещенко, І.В. Іваньков, Т.Л. Кальченко, С.К. Гречанюк та інші. Їхні праці допомогли нам сформувати наукову базу в дослідженні спеціальних установ органів Національної поліції. Проте низка практично значущих проблем у цій сфері потребують подальшого розроблення, що, у свою

чергу, зумовлює актуальність обраного напрямку наукового пошуку.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати призначення й основні елементи системи “Custody Records” як дієвого механізму забезпечення прав людини в ізоляторах тимчасового тримання, надати пропозиції щодо впровадження цієї системи в місцях несвободи.

Вклад основного матеріалу. Значна кількість завдань органів Національної поліції України реалізуються під час виконання своїх функцій спеціальними установами, що входять до їхнього складу. У таких спеціальних установах органів Національної поліції України діє спеціальний адміністративно-правовий режим, який встановлюється нормами адміністративного законодавства та закріплює особливий порядок правового регулювання суспільних відносин в окремій сфері діяльності органів поліції, пов’язаний із дотриманням суб’єктами цих відносин спеціальних правил поведінки.

Метою такого спеціального адміністративно-правового режиму є усунення певних негативних явищ та їхніх наслідків, забезпечення порядку тощо. Спеціальний режим таких установ органів поліції стосується здійснення окремих видів робіт (конвоювання затриманих і взяття під варту осіб), функціонування певних режимних об’єктів (ізолятори тимчасового тримання) тощо. Спеціальний адміністративно-правовий режим таких установ органів поліції супроводжується посиленням державно-владного впливу відносин у цих установах, чітким визначенням меж поведінки суб’єктів відповідних правовідносин, використанням спеціальних засобів, застосуванням засобів державного (зокрема, адміністративного) примусу, дотриманням спеціальних правил поведінки [1].

З метою забезпечення гарантій базових прав затриманих та унеможливлення безпідставних звинувачень у діяльності Національної поліції України запроваджується нова електронна система обліку та відеоспостереження – “Custody Records”.

Упровадження “Custody Records” націлене як на мінімізацію можливих випадків незаконного поводження із затриманими, забезпечення контролю за дотриманням їхніх прав і свобод, так і на захист персоналу ізоляторів тимчасового тримання від неправдивих обвинувачень щодо неправомірного поводження із затриманими. Для гарантування суспільної безпеки необхідно, щоб поліція мала повноваження затримувати, тимчасово утримувати під вартою і допитувати осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, та осіб інших категорій, які визначені законодавством. Проте під час здійснення цих повноважень завжди існують ризики для затриманих.

Затримані особи перебувають під контролем держави, що автоматично накладає на Україну відповідальність за створення безпечних умов їх тримання, а також забезпечення добробуту цих людей під час їхнього перебування в умовах ізоляції. Держава також зобов’язана врахувати всі загрози та небезпеки, які потенційно можуть виникнути щодо затриманих осіб, як із боку персоналу або інших посадових осіб, так і з боку інших затриманих.

Для працівників поліції також існують ризики. Зокрема, перебування з потенційними правопорушниками може бути ризиком для життя та здоров’я працівників поліції. В українських умовах затримані досить часто скаржаться на правоохоронців щодо порушення їхніх прав, наприклад, на застосування протиправних методів досудового розслідування (катування, побиття, психологічний тиск), щодо порушення права на захист, погіршення стану здоров’я тощо. Водночас увесь тягар доведення того, що до затриманих не застосовували неправомірних заходів, лежить саме на поліції, тому система належного документування та фіксації всіх дій щодо затриманих осіб є важливим засобом для захисту поліцейських від необґрунтованих звинувачень.

На думку Руслана Горяченка, “Custody Records” є системою, у якій поєднано п’ять елементів, як-от: робота інспекторів із прав людини, електронна база, належні умови тримання, нормативно врегульовані процедури, ефективний зовнішній контроль [2]. Ця система впроваджується Національною поліцією України за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», ВБО «Українська фундація правової допомоги» та ГО «Експертний центр з прав людини» для того, щоб дотримуватися міжнародно-правових стандартів поводження із затриманими.

Джерельна база таких стандартів є досить широкою і містить, зокрема, низку ключових документів Генеральної Асамблеї ООН, серед яких: Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (резолюція 3452 (XXX) від 9 грудня 1975 р.) [3], Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку (резолюція 34/169 від 17 грудня 1979 р.) [4], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (резолюція 39/46 від 10 грудня 1984 р.) [5], Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню або позбавленню волі в будь-якій формі (резолюція 43/173 від 9 грудня 1988 р.) [6], Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (резолюція Восьмого конгресу ООН з попередження злочинності і поводження із правопорушниками від 7 вересня 1990 р.) [7].

Завдяки системі “Custody Records” у діяльності ІТТ створюється новий підхід у ставленні до затриманих осіб як до клієнтів спецстанови – ІТТ. Персонал ІТТ виконує визначені законодавством обов’язки: забезпечує безпечне перебування, належні умови тримання, харчування з дотриманням основоположних прав людини та процесуальних гарантій, передбачених як законодавством України, так і міжнародними стандартами.

Починати дослідження системи “Custody Records” потрібно з такого елемента, як Інститут інспекторів з дотримання прав людини. Під час реалізації першого етапу проекту упродовж 2017 р. були розроблені функціональні обов’язки інспекторів із дотримання прав людини (custody officers), пройшла навчання перша група майбутніх інспекторів у місті Дніпро, обрані кандидати на навчання в місті Херсоні, облаштовані робочі місця інспекторів та встановлена система контролю за дотриманням прав затриманих як частина системи “Custody Records”, в ізоляторі тимчасового тримання в місті Херсоні. Упродовж 2018 р. в межах програми здійснювалося подальше запровадження системи безпеки затриманих “Custody Records” у чотирьох ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України. Зокрема, добір та навчання інспекторів з прав людини, обладнання їхніх робочих місць і систем відеоспостереження в ІТТ. Система була запроваджена в містах Дніпрі, Херсоні, Кропивницькому та Сарнах [8].

Інспектор із дотримання прав людини з кожною особою, яка прибула до ізолятора тимчасового тримання, проводить інтерв’ю під відеозапис для з’ясування відомостей щодо поводження з особою під час затримання та у відділі поліції, дотримання процесуальних прав та гарантій із моменту фактичного затримання тощо, часу та місця фактичного затримання особи, стану її здоров’я тощо.

На нашу думку, до діючої електронної системи “Custody Records” необхідно додати етап фактичного затримання, етап доставлення затриманих до відділів поліції та перебування у відділі поліції, який заноситься до системи ще до розміщення особи в ізоляторі тимчасового тримання.

За стандартами, затвердженими Європейським комітетом із питань запобігання катуванням, електронне дос’є є одним з основних запобіжників порушення прав

людини та необхідне на всіх етапах перебування людини під контролем поліції. «Комітет уважає, що основні гарантії, які надаються затриманим поліцією особам, будуть значно підсилені (і це може значно полегшити роботу поліцейських службовців), якщо буде вестись єдине і повне дос'є щодо кожної затриманої особи, де б фіксувалися всі аспекти, що пов'язані із затриманням особи, та мають бути відображені всі заходи, яких було вжито до затриманої особи (час, коли особу було позбавлено волі, та мотив(и) цього заходу; час, коли особу було поінформовано про її права; фіксація ушкоджень, проявів душевних захворювань тощо; час, коли було сповіщено близьких/консула чи адвоката, а також час, коли вони відвідали затриману особу; час, коли було запропоновано їжу; час, коли проводився допит; час, коли особу було переведено до іншого закладу або звільнено тощо)» [9].

У структурі Національної поліції зараз немає окремого структурного підрозділу чи службових осіб, які відповідали б за фіксацію всіх дій щодо затриманої особи з моменту її фактичного затримання і впродовж усього часу перебування під контролем поліції, а також за забезпеченням її прав та свобод. Нині ці функції розпорознені між різними структурними підрозділами, що не сприяє ефективності цього процесу. На нашу думку, потрібне розроблення програмного забезпечення до модуля "Custody Records" для відділків поліції. Таким електронним дос'є щодо кожної затриманої особи повинна стати електронна база, яка створена на інформаційному порталі Національної поліції (система «АРМОР»).

Наповнення такого електронного дос'є потрібно починатися з моменту безпосереднього затримання та доставлення особи до відділу поліції. За допомогою планшета чи телефону працівник поліції може зафіксувати необхідну інформацію в електронному дос'є. У контексті дотримання Міжнародних стандартів щодо виявлення та фіксації ознак катувань під час перебування затриманої особи в поліції було б доцільно, крім загальної інформації (прізвища, ім'я та по батькові, дата народження, дані про місце проживання тощо), також встановлювати обставини затримання, опис правопорушення, місце, куди буде доставлений затриманий, тобто конкретний відділ поліції.

Ми вважаємо, якщо забезпечити, щоб ця інформація автоматично надсилалася до державної системи безоплатної вторинної правової допомоги, то це б дозволило уникнути випадків, коли органи, які здійснюють затримання, не сповіщають про нього, використовуються різні прийоми для уникнення обов'язкового залучення адвоката, порушується «принцип Салдуза». Така практика суперечить гарантіям, закріпленим у ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, Конституції України та відповідних положеннях Кримінального процесуального кодексу, і може призводити до порушення права на адвоката.

Наступним елементом електронної системи повинен бути блок, присвячений доставленню безпосередньо до відділу поліції. Дії оперативного чергового під час затримання (доставлення) до органу (підрозділу) поліції окремих категорій осіб, дуже чітко регламентовані наказом МВС № 440 від 23 травня 2017 р. «Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України». Система повинна фіксувати всі дії чергового, які передбаченні відомчим наказом, щодо затриманих осіб. На момент доставлення затриманого до відділу частини інформації вже міститься в системі – її заніс працівник поліції, який затримав особу. Це позбавляє необхідності працівників поліції вести додаткову паперову документацію – писати численні звіти. Інформація від одного працівника

поліції до іншого надходить автоматично, отже, забезпечує від помилок.

На цьому етапі дуже важлива роль інспектора з дотримання прав людини. Держава в особі інспектора несе повну відповідальність за дотримання встановлених законодавством гарантій та прав затриманих осіб. Тому необхідно залучати інспектора з дотримання прав людини ще на стадії доставлення безпосередньо до відділу поліції. На нашу думку, за допомогою реєстрації в електронній системі всіх дій, що відбуваються під час перебування під контролем поліції, можна уникнути випадків порушення прав людини та забезпечити належне реагування в разі порушення цих прав.

Важливим елементом системи є наявність зовнішнього незалежного контролю за процесами, які відбуваються в закритій спеціальній установі, що є серйозним стримувальним чинником як для затриманих, так і для працівників поліції.

Нині повноцінний дистанційний контроль за всіма приміщеннями, де можуть перебувати затримані, забезпечено обладнанням цих приміщень цифровими камерами відеоспостереження. Також технічні можливості такого обладнання дозволяють мати двосторонній аудіозв'язок користувачів системи з утримуваними, які перебувають у камерах ізоляторів тимчасового тримання.

Раніше доступ до камер відеоспостереження мав лише персонал ІТТ, зараз такий доступ мають також працівники Управління дотримання прав людини (далі – УДПЛ) Національної поліції України. Працівники УДПЛ можуть відстежувати дотримання прав затриманих шляхом моніторингу інформації через електронну базу даних, а також особисто контролювати всі процеси через систему віддаленого відеоконтролю [10].

На нашу думку, це дозволить посилити гарантії забезпечення та дотримання прав осіб, які перебувають в ІТТ, попереджати та своєчасно реагувати на виявлені порушення, окрім того, це дозволяє забезпечити захист працівників ізоляторів тимчасового тримання від необґрунтованих звинувачень із боку затриманих.

Завдяки запровадженню системи "Custody Records" працівники ІТТ отримали можливість у дуже зручному режимі відстежувати велику кількість параметрів тримання затриманих осіб, що за старої паперової системи фіксації вимагало б значно більше часу. З'являється можливість швидкого моніторингу інформації як з поточного стану справ у конкретному ізоляторі тимчасового тримання щодо кожного затриманого, так і стосовно сукупності місць тимчасового тримання як в окремому регіоні (області), так і по всій Україні.

Висновки. У підсумку можна зазначити, що "Custody Records" – це система гарантування безпеки затриманих та персоналу ізоляторів тимчасового тримання, яка має фіксувати всі дії, які відбуваються із затриманими особами, з моменту фактичного затримання, до обрання судом запобіжного заходу і направлення особи до слідчого ізолятора або до звільнення особи з під варті.

Упровадження цієї системи в усіх місцях несвободи України надасть можливість нашій державі водночас забезпечити дотримання прав затриманих осіб та захистити працівників правоохоронних органів від необґрунтованих звинувачень щодо неналежного поводження із затриманими. Упровадження системи "Custody Records" потенційно може оптимізувати роботу правоохоронних органів та надасть змогу збирати чіткі докази, які доводять або спростовують тиск на затриману особу, заощаджувати час суддям різних інстанцій та зменшувати кількість скарг до Європейського суду з прав людини, що в подальшому позитивно відобразиться і на фінансових витратах, які несе Україна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чуйков А.Ю. Сутність спеціальних установ органів внутрішніх справ. *Форум права*. 2009. № 1. С. 568–572. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09hajovc.pdf>.
2. "Custody Records" – система, що запобігатиме порушенню прав людини в ізоляторах тимчасового тримання. *Офіційний сайт Національної поліції*. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/prava-lyudini/vprovadzhennya-Custody-Records-vivelo-sistemu-zabezpechennya-prav-zatrimanix-u-derzhavi-na-novij-riven-ruslan-goryachenko/>.
3. Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ухвалена резолюцією 3452 (XXX) Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1975 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_084 (дата звернення: 05.12.2020).
4. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, ухвалений резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 05.12.2020).
5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ухвалена резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1984 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 05.12.2020).
6. Звід принципів захисту осіб, підданих затриманню або позбавленню волі в будь-якій формі, ухвалений резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_206 (дата звернення: 05.12.2020).
7. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, ухвалені Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності і поводження із правопорушниками від 7 вересня 1990 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_334 (дата звернення: 05.12.2020).
8. Звіт 2018 / Експертний центр з прав людини. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/ZVIT_2018_WEB.pdf (дата звернення: 19.02.2021).
9. П. 40 розд. «Тримання під вартою правоохоронними органами». *Стандарти КЗК*. 2015. URL: <https://rm.coe.int/16806cea2e> (дата звернення: 20.02.2021).
10. Моніторинговий звіт системи "Custody Records" в Україні за 2019 р. URL: <http://www.custodyrecords.com/index.php/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%> (дата звернення: 06.12.2020).